

A 2000. ÉV KÜSZÖBÉN. POLITIKA ÉS KISEBBSÉGI MAGYAR TÁRSADALOM ROMÁNIÁBAN¹

Bakk Miklós – Horváth Andor – Salat Levente

INDOKLÁS

A posztkommunista korszak első évtizedének végén, az új évszázad küszöbén a romániai magyar társadalom fordulópont előtt áll, amelyre igazából nincs felkészülve. Amikor 1989 decemberében létrehozta az RMDSZ-t, hogy ellássa politikai érdekképviseletét, a romániai magyar politikai elitet tulajdonképpen azzal is megbízta, hogy döntéseihez jövőképet adjon, s amikor szükséges, alternatív jövőképek között válasszon. A Szövetségnek ez a megbízatása mind a mai napig fennáll. De az RMDSZ tíz éven át megőrizte, szilárd legitimitása csak a lehetőségét teremtette meg annak, hogy a Szövetség a romániai magyar társadalom követelményeinek, elvárásainak megfelelően politizáljon. Egyre inkább tapasztalható, hogy a romániai magyar társadalom úgy érzi, az RMDSZ-politizálás sikertelen, válságban van, határozott újragondolást igényel.

A válság mindazonáltal nem értelmezhető a romániai magyar közgondolkodás zavarainak vizsgálata nélkül. Ennek egyik oka a környezet. A romániai magyar közgondolkodás ugyanúgy a kellenél szegényebb politikai doktrínákban, s a szükségesnél jobban elárasztja egy sajátos médiagondolkodás, médiapolitizálás, ahogyan a román politikai és sajtónyilvánosság sem kínál átlátható, rendezett képet a társadalomról.

Vannak e jelenségnek belső okai is. A romániai magyar közgondolkodás túlpolitizált és alulinformált. Túlzott mértékben a politikától várja a romániai magyar társadalom szükségleteinek megoldását, túl szegény azonban eszközökben, hogy saját magáról képet alkosson, és azzal konfrontálja a politikát. Ennek következménye aztán, hogy a politikai elit függetlenedik a társadalomtól, amely magára marad. Az elit az önkörűség és öngazolás út-

jára lép, a másik oldalon viszont nő a tájékozatlanság és tanácstalanság. Mivel hiányoznak a közgondolkodás megfelelő, jól működő intézményes formái, a politikai elitet egyfelől a doktriner megmerevedés veszélye, másfelől a teljes revízió, a hirtelen szemlélet- és csapatváltás kockázata fenyegeti. A társadalom e jelenséget, belső folyamatait nem érti, nem tudja követni, s ezért könnyen manipuláció áldozata lehet, vagy elfordul a politikától, mint ami mások ügye. A romániai magyar társadalomnak nincsenek politikai alternatívái, és nincsenek a politikától független alternatívái. Ezekről kívánunk beszélni a továbbiakban, nem annyira az RMDSZ teljesítményét mérlegre téve, mint inkább politika és társadalom viszonyát vizsgálva.

POLITIKA ÉS TÁRSADALOM ROMÁNIÁBAN

A helyzet elemzésének egyrészt a román társadalom 1989 utáni alakulásáig kell visszanyúlnia. Az 1989 utáni Románia az elmúlt évtizedben nem vált, mert nem válhatott modern demokráciává. A diktatúra megszűntével olyan átalakulási folyamat kezdődött, amely pozitív fejleményei ellenére súlyos válságokkal terhes, és ezek egy évtized után, jelenleg is tartanak. Az országnak nem volt és jelenleg sincs olyan politikai stratégiája és gazdasági programja, amely megfelelő politikai támogatottsággal biztató perspektívát nyújtana a lakosságnak.² A posztkommunista Románia legsúlyosabb tehertétele – ez különbözteti meg a térség többi, az európai integrációban előbbre tartó országától –, hogy előrehaladását nagymértékben a múlt öröksége szabja meg. Ez legfőképpen abban nyilvánul meg, hogy a román politika tíz éve nem tud szabadulni attól a nyomástól, amelyet – különféle eszközök felhasználásával – a korábbi (tág értelemben vett) állami és pártapparátus tagjai fejtenek ki annak érdekében, hogy a gazdasági szférában szerzett pozíciókkal hatalmukat átmentsék.³ Ez meghatározó erővel szól bele mind a pártideológiák és pártharcok alakulásába, mind a gazdasági stratégiák következtetlenségébe, de ugyanúgy ennek hatásai fedezhetők fel a kül- és belpolitikában is, beleértve a kisebbségi jogkövetelések megítélését. A román társadalom és politikai élet elmúlt tíz évére változatlanul érvényes tehát, hogy *a)* a nagy társadalmi opciókat, magát a nemzeti érdek kategóriáját nem sikerült a konszenzusos egyeztetés módszerével szilárd

alapokra helyezni; *b*) ebből következőleg (is) a politikában alig jelenik meg a közjó követelménye, és sokkal meghatározóbb a láthatatlan csoportérdekek eredőjének a hatása; végül pedig *c*) a civil társadalom nincs sem az intézményesülésnek, sem a tudatosságnak azon a fokán, hogy érdemben befolyásolni tudja a politikát. Mindezek következtében a posztkommunista Románia jövője még nem dőlt el abban az értelemben, hogy továbbra is nyitott kérdés: 1. integrálódik-e vagy sem a nyugati demokráciák Európájába;⁴ 2. felzárkózik-e a piacgazdaság lehetőségeit a társadalom nagy többsége számára kamatoztató országok sorába, vagy képtelen alkalmazkodni a kapitalista fejlődés követelményeihez, és lesüllyed a harmadik világot alkotó országok szintjére;⁵ 3. sikerül-e a többpártrendszer és a parlamentarizmus formális demokráciáját átvezetnie a szilárd alapokon nyugvó jogállamiság állapotába, vagy a demagóg, etnokratikus jegyeket viselő oligarchia rosszul működő állama marad;⁶ 4. feladja-e a centralizált, tekintélyuralmi, lefelé nivelláló hatalom évszázados hagyományát a decentralizált közösségi és állampolgári autonómiák javára, amely nélkül modern értelemben vett demokrácia elképzelhetetlen.

Az 1989 decembere utáni Romániában sorozatosan ismétlődő események – legutóbb az 1999. januári bányászakció – azt mutatják, hogy az országban nemcsak nosztalgikus hívei vannak az antidemokratikus/totalitárius rendszernek, hanem aktív politikai/hatalmi gócai is, s hogy rendkívül nagy a távolság a pártok doktrínája és programja, illetőleg a hatalom gyakorlásáról vallott elveik között, ez utóbbiak ugyanis nagyon sok antidemokratikus, diktatórikus elemet tartalmaznak, ami erősen relativizálja, olykor a minimumra csökkenti a különbséget a szólamokban jogelvű, illetőleg a nyíltan türelmetlen, xenofób, fasisztoid politikai mozgalmak között. Az államapparátus központi és helyi intézményeiben ennek a mentalitásnak és gyakorlatnak tág tere van, ennek következtében a közintézmények nem tudják ellátni azt a stabilizáló szerepkört, amelyre a társadalmi és gazdasági reform végrehajtása során szükség van, s így ez az apparátus a szövevényes kliens rendszer foglyává válik. Ennek a szövevénynek a megőrzése és fenntartása érdekében a gazdasági és politikai érdekcsoportok létrehozták az írott és audiovizuális sajtónak azt a hálózatát, amely a lakosságot folyamatosan beoltja azokkal az előítéletekkel és reflexekkel, amelyek a rendszer továbbélését garantálják.

Az így stabilizálódott ördögi kör hatását tovább mélyítheti az a sajátos földrajzi-geopolitikai határhelyzet, amelynél fogva Románia az integráló-

dó, máris NATO-tagságot szerzett közép-európai országok közvetlen közelében, a belső politikai konfliktusait fegyveres rendteremtéssel megoldó ex-Jugoszlávia szomszédságában, a volt szovjet birodalom potenciális konfliktusokkal terhes utódállamainak határvonalán terül el. Mivel a belső instabilitás okán a reform véghezvitele történelmi léptékkal mérve is lassabban megy végbe, mint a közép-európai országokban, s mivel gazdasági potenciálja kevés esélyt ad arra, hogy a közeljövőben számottevően növelje versenyképes exportját nyugati irányba, rövid távon a tényleges gazdasági és társadalmi integráció lehetősége is mérsékelte. A döntően nyugati tőkével történő privatizáció pedig nem csökkenteni, hanem növelni fogja a társadalmi ellentéteket (munkanélküliség, gazdagok és szegények ellentéte stb.), ami újabb tápot ad a nyugatellenes propagandának. Ez tovább súlyosbítja azt a belső, feszültségteli helyzetet, amely egyébként történelmi öröksége is a modern Romániának, s abból adódik, hogy politikai osztályának egyik része elkötelezett az európai integráció mellett, de nincs sem ereje, sem kellő határozottsága, hogy azt meg is valósítsa, másik része viszont csak deklaratív érdekeltségű a folyamatban, a vele összefüggő nehézségeket viszont saját céljaira használja ki. Az elmúlt tíz év is erre a paradoxonra világított rá: az ország vagy azért nem volt képes az integráció által megkövetelt megújulásra, mert a poszkommunista garnitúrának – minden deklarált szándéka ellenére – ez nem is célja (Iliescu-rendszer, 1990–1996), vagy azért, mert az azt felváltó új koalíció nem tud meghirdetett szándékainak érvényt szerezni (Constantinescu-rendszer, 1996-tól). Az pedig már csak a válság mélységére utal, hogy a megosztottság a román társadalom mentalitásában is mélyen gyökerezik, amint azt a koszovói válsággal kapcsolatos állásfoglalások oly drámai erővel felszínre hozták.

A ROMÁN POLITIKAI ELIT

A román társadalomfejlődés 1990 óta folyamatosan azzal a kihívással néz szembe, hogy vagy a politikai elit elégedetlen a társadalommal, vagy a társadalom elégedetlen a politikai elittel. Ebben a jelenségben az az aggasztó, hogy mindkét oldalon növekszik a hajlam a radikalizálódásra, vagyis a demokrácia bevett eszköztárától való elszakadásra: a politikai elit vonzódik a kemény(ebb) hatalom, a társadalom pedig az erőszakos(abb) fellépés gon-

dolatához. A román társadalom 1990 óta folyamatosan a diffúz erőszak állapotában él: hol a hatalom szítja fel, aktivizálja a potenciális társadalmi erőszakot, hogy ezáltal mintegy „rendreutasítsa” a társadalmat (Marosvásárhely, 1990. március, bányászjárások 1990–1991), hol a társadalom esik kísértésbe, hogy a hatalommal szemben erőszakosan lépjen fel (a szakszervezetek fenyegetéseitől az újabb forradalom gondolatáig sok minden sorolható ebbe a kategóriába). Az (ön)igazolás és kontesztálás e különös játékában a kezdeményező szerepét kétségtelenül a politikai elit – és újabban meghosszabbítása: a politikai irányultságú média – játssza. E szerep azért endemikus betegsége a politikai elitnek, mert – struktúrájánál, mentalitásánál fogva – saját küldetését nem a közjó fogalmából eredezteti, vagyis képviseli magát olyan hatalmi csoportosulásként tételezni, amely maradéktalanul teljesíti küldetését, akár többségi, akár ellenzéki pozícióban van. Szerepére egyedül jogosult kormányzó elítként éli át küldetését, ellenfelét lenézi, a politikai szerep ellátására alkalmatlannak, sőt veszélyesnek ítéli meg. Ezzel közvetlenül a partnerség kultúráját és vele együtt a demokratikus hatalomgyakorlás módját, mi több: létjogosultságát kérdőjelezi meg, közvetetten azonban a társadalom vezetésére hivatott (alternatív) elitek legitimitását is. Öngerjesztő és -tartósító folyamatként ez károsan befolyásolja mind az elit kiválasztását, mind a politikai szóhasználat minőségét. Hatása azonban döntő módon abban nyilvánul meg, hogy a politikai elit globálisan érdekelt az (elvont/verbális) erőszak diffúz állapotának fenntartásában, mivel az „a másik” identitásának kivetüléseként szerves részének, ahogyan saját „eltérő” identitását a politikai jelhasználatban forgalmazza. Ebben az értelemben az erőszakot a román politikai színtér állandó szereplőjének kell tekintenünk. Ez a perspektíva azt is teljesebb megvilágításba helyezi, hogy miként függ össze a tekintélyuralmi – antidemokratikus – hagyomány fennmaradása a magyar–román viszonyt mérgező permanens türelmetlenség bensővé vált igényével.

A ROMÁN–MAGYAR VISZONY

Ha mármost a román többség és a magyar kisebbség viszonyának alakulását a román társadalom és a román politikai elit az előbbiekben vizsgált állapotok felől nézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy e viszony alakulását a

következő feltételek szabják meg: *a)* a román reformfolyamat történelmi léptékekkel lassúbb lefolyása; *b)* a román társadalom és a román politikai osztály ingadozása a nyugati értékrend elfogadásában és – ezzel összefüggően – egy új országhivatás megfogalmazásában Románia geopolitikai háttérhelyzetében; *c)* a román politikai eliten belüli és a nyilvánosságot is meghatározó diffúz erőszak megléte, permanens újratermelődése; *d)* a román közintézményrendszer instabilitása, törekenysége.

Mindazonáltal, ami a romániai magyar kisebbség helyzetét illeti, az elmúlt tíz év tagadhatatlanul sok pozitív fejleményt hozott, annak ellenére, hogy a román politikai doktrínák és politikai gyakorlat egy percre sem szűnt meg a magyar kisebbség létét állandó veszélyforrásként kezelni és hol a védekező elzárkózás szükségességét, hol meg éppenséggel az agresszív, türelmetlen „megfékezés” tételeit hangoztatni.⁷ A pozitív fejlemények több tényező együttes hatásából erednek, melyek közt – mondhatni: fontossági sorrendben – megemlíthető: a román társadalom demokratizálódási folyamata, azaz a jogok és szabadságok általános bővülése – parlamenti képviselő, szólásszabadság stb. –; olyan politikai normák és dokumentumok elfogadása, amelyek az európai integráció folyamatát kísérik; végül pedig az RMDSZ politikai szereplése. Már is fontos azonban leszögeznünk, hogy e kérdés megítélésében a román, illetve a romániai magyar közgondolkodás igen nagy távolságra van egymástól: az első úgy tartja számon e fejleményeket, mint radikális és teljes körű előrelépést, ezzel szemben a második erősen relativizálja jelentőségüket, és főleg abban látja a viszony lényegét, hogy az még alapvetően rendezetlen. A mentalitás és a perspektíva e nagyfokú különbsége oda vezetett, hogy mindkét fél görcsösen ragaszkodik saját pozíciójához, ami megnehezíti a közeledést és a feszültség feloldását. A mögöttes okok közül kettőt kell itt kiemelni. 1. Az elmúlt tíz év során soha nem tisztázódtak a kisebbségi kérdés alapelvei, nem jött létre intézményesült párbeszéd, illetve a román politikai elit globálisan azt vallja, hogy a kérdés az egyéni jogok szintjén kezelendő, ami eleve korlátokat szab a politikai és jogi rendezésnek.⁸ Amennyiben pedig mégis sor kerül valamely kisebbségi jog törvényes biztosítására, azt a politikai elit európai értékeket valló része is pragmatikus engedményként gondolja el, ami nem csökkenti a feszültséget, mivel – a többség oldalán – nem old félelmeket (nem teszi világossá, hogy a jövőben a kisebbségi követelések meddig mennek el), a magyar kisebbség pedig továbbra is történelmi

tapasztalatát látja beigazoltnak, miszerint helyzetének valamelyes rendezése mindig konjunkturális volt, s igazán elvi és értékeltű megegyezésben a román társadalom politikai vezetőivel nem bízhat. 2. Az RMDSZ nagy paradoxona, hogy miközben egy etnikai közösség egészének politikai képviselését látja el, a román pártrendszerben s a belpolitika színterén pártként kell fellépnie – amit a romániai magyarság politikai integráltsága áraként is tekinthetünk –, s így számos kérdésben a parlamenti és pártpolitizálás napi kompromisszumaihoz kell igazodnia. Ez kétségtelenül nagy próbatétele az RMDSZ-elit parlamenti és pártpolitikai szerepkörű vezetőinek, mert egy másfajta – közösségi, az identitás kérdéseit mindig az előtérbe helyező – diskurzusba illesztve kell megindokolniuk döntéseiket, ami nyilván további feszültségek forrása az eliten és magán a szervezetten belül is.

A helyzet alapvető rendezetlenségében – minden pozitív fejlemény ellenére – továbbra is két súlyos tényező játszik szerepet. Az egyik a román–magyar viszony szerepe a pártok identitásában és imázsában. A román pártok egy része nem azért magyarellenes, mert ez tagjainak/vezetőinek a meggyőződése, hanem azért, mert ez a doktrína (vagy hasonló szövegek hangoztatása) tartja össze, viszi/viheti sikerre a pártot, ami nem azt jelenti, hogy nincsenek magyarellenes érzelmek, hanem azt, hogy a magyar- (és zsidó-, külföld- stb.) ellenesség funkcionális szerepet tölt be a román politikai életben. A másik: a román politikai elit stratégiai opcióinak tisztázatlansága. Ugyanis a politikai osztály hagyományos stratégiai reflexeit a két világháború közötti helyzet alakította ki, amelyben az „európaiságot” a közép-európai térséggel szemben is érvényesülő francia orientáció jelentette. Az európai integráció ma viszont a Közép-Európán keresztül történő integrációt jelenti, s mivel ma a közép-európai régió Magyarország képében jelenik meg, az európai integráció igénye drámai erővel tűzi napirendre a Magyarországgal és a magyarsággal való viszony minden történeti előzményt zárójelbe tevő újragondolását.⁹ Minthogy ennek belátása nem történik, nem történhet meg egyik napról a másikra, az integráció irányába tett lépések összefonódnak hol a nyílt magyarellenességgel, hol annak taktikai mérséklésével, zárójelbe tételével, megszűntnek nyilvánításával, amit a romániai magyar közgondolkodás a román politika kétértelmű/kétszínű vonásaként él meg és ítél el.

A román–magyar viszonynak merőben új eleme, hogy jóllehet Románia és Magyarország kapcsolatait az elmúlt évek során is befolyásolta a román-

niai magyar kisebbség léte és helyzete, az államközi kapcsolatokban szemmel láthatóan érzékelhető, hogy a magyar államreazon adott esetben nemcsak eltérhet, de szembe is kerülhet a határokon túli magyarságra is kiterjedő nemzeti érdekekkel, ami újabb stratégiai dimenzióval bővítette a román–magyar kapcsolatok területét.¹⁰

AZ RMDSZ: CÉLOK, REMÉNYEK, KUDARCOK

A román–magyar kapcsolatok alakításának kulcsfontosságú tényezőjeként az RMDSZ sajátos helyzetben van. Legitimítása mind a romániai magyar társadalom, mind a román politikai pártok irányában szilárd és elvitathatatlan. Ez nagy pozitívuma az elmúlt évtizednek, különösen ha két kiegészítést fűzünk hozzá: *a)* történtek ugyan pártalakítási kísérletek az RMDSZ-en kívül, de azok sikerteleneknek bizonyultak; *b)* az évek során az RMDSZ nemcsak platformok, tömörülések számára adott teret, ami természetes jelenség, hanem olyan belső ellentéteket is átél, amelyek olykor a szervezet egységét veszélyeztették. A Szövetség mindezek ellenére nem bomlott fel.¹¹

Mindazonáltal azok, akik 1989-ben az RMDSZ-t létrehozták, tévedtek a várható jövő megítélésében, nem számítottak arra, hogy ez a jövő nem a várakozásaiknak megfelelően alakul. Mit értünk ezen? Az RMDSZ programja, egész stratégiája arra az axiómaként kezelt feltevésre épült, hogy a diktatúra évtizedeinek végeztével a társadalom úgy teszi magáévá a demokrácia értékrendjét, hozza működésbe a modern társadalom intézményeit, hogy az nem pusztán megengedi a kisebbség nevében történő politizálást, hanem annak eredményességét is biztosítja. Ez a feltevés azonban illúzióknak bizonyult, mivel a román politikai osztály úgy emelte jogerőre a többségi demokrácia elvét, hogy az a politika intézményeiben való részvételt biztosította, de az eredményes politizálást már nem. Beszédes példája ennek az RMDSZ szereplése a hatalmat 1996 óta gyakorló koalícióban, amely támaszkodik rá, kihasználja őt, a vele kötött megállapodást azonban semmibe veszi.

Az alapítók hitének, az RMDSZ elitje által elsajátított „demokratikus megváltás-ideológia” hallgatólagos előfeltevéseinek következménye az is, hogy a Szövetségen belül nem tudatosult a program és jövőkép különbözősége, e különbségtétel fontossága. Az eredmény: identitás és cselekvés (ra-

cionalitás) feszítő ellentéte, amely 1993-tól kezdődően még strukturálisan (alapszabályzatilag) is rögzült a szervezetben. A jövőképet hordozó „önkormányzati modell”, a romániai magyar társadalom intézményi autonómiájának konkrét cselekvési programok nélküli megelőlegezése s a párt-szerű működésre utaló, de explicit politikai doktrínákat nélkülöző, lehetőségekhez és opportunitásokhoz igazodó cselekvés ellentéte megannyi – feloldást és kompromisszumot nem hozó – belső vitát eredményezett. A szimbolikus politizálás és a jövőképhiányos cselekvés e végletesnek tűnő konfliktusa, melyet a médiapolitizálás eszközeivel sikerült a romániai magyar közgondolkodásban a „radikálisok” és „mérésékeltek” ellentétéként rögzíteni, azt eredményezte, hogy az RMDSZ politikai elitjének gondolkodásában elhalványult a stratégiai opciók kidolgozásának igénye.

Mi több, eluralkodott a hamis alternatívákban való gondolkodás, illetve a politikai céloknak kizárólagos kisebbségi terminusokban való megfogalmazása. Egy olyan szervezet esetében, amely kisebbségi érdekvédelmet és közképviselést hirdet meg céljaként, a kisebbségi terminusokhoz való ragaszkodás ugyan természetes következmény, azonban az RMDSZ esetében ez oda vezetett, hogy az identitás védelmét a középpontba helyező beszédmód a sérelmi helyzettudatot olyan területekre is átvitte, ahol az a problémák megoldásának akadályává vált. Ez főleg az RMDSZ kormánykoalíciós részvételekor vált nyilvánvalóvá, mégpedig két összefüggésben: *a)* a romániai magyar közgondolkodásban az RMDSZ, minden megszerzett hatalmi pozíciója ellenére, a romániai magyar társadalom „másodrendűségének” a megjelenítője maradt, ezért a sérelmi diskurzusról való lemondást továbbra sem támogatta a közgondolkodás – az tovább is meghatározó maradt a nyilvánosságban –, amihez a kormányzati pozíciókba került elit tétova, a konjunkturális helyzetek mérlegelésére utaló hallgatása is hozzájárult; *b)* a koalíción belül az RMDSZ-vezetők taktikai attitűdjét a gyengébb partnerekre jellemző, veszteségminimalizáló beállítódás jellemezte; nem vállalt fel konfrontációt a partnerekkel olyan törvények kidolgozásában, amelyek ugyan alapvetően fontosak a reform tekintetében, de közvetlenül nem érintették azokat a célokat, amelyeket a Szövetség saját politikai identitása szempontjából fontosnak vélt (oktatásügy, nyelvhasználat a közigazgatásban, magyar egyetem) –, ennek viszont az lett a következménye, hogy éppen a fontosnak vélt kérdésekben romlottak az alkupozíciói.

A taktikai érdekek és a médiapolitizálás révén rögzült diskurzuselemek közé besorolt stratégiai gondolkodás megújítása – az immár egyaránt meglévő ellenzéki és kormányzati tapasztalat birtokában – a romániai magyar elit feladata, politikusoké és civil társadalomé egyaránt.

Ha most már magát az RMDSZ koalíciós szereplését nézzük, az bőven járt pozitív és negatív tapasztalatokkal egyaránt – ezek összegzése gondos és alapos elemzést igényel. Túlzás nélkül állítható azonban, hogy az 1996–1999 közötti kormányzati szerepvállalás egészére paradigmaticus érvénnyel vonatkozatható az önálló magyar egyetem létesítésének „politikai története”. E történet tanulságai röviden a következőkben foglalhatók össze:

a) Az RMDSZ politikusai tévedtek, amikor azt hitték, hogy a tanügyi törvény módosítására tett ígéret a koalíciós partnerek részéről elegendő garancia az egyetem létrehozására vonatkozóan, jóllehet erről az ígényről eleinte mind az államelnök, mind a kormányfő kedvezően nyilatkozott. A későbbiek során kiderült, hogy a koalíciós tárgyalások lefolytatásakor a partnerek nem voltak jóhiszeműek, ám ahelyett, hogy viselkedésüket utóbb elfogadható, racionális érvekkel támasztották volna alá, felelőtlenül a román társadalomra hátrították a be nem váltott ígéret felelősségét. Ez különösen akkor vált világossá, amikor maguk a koalíció képviselői (kormánytisztviselők, a parlament tagjai) torpedózták meg a kormánynak egy multikulturális egyetem létrehozását célzó tervét is. Az RMDSZ megpróbálta az előállott válságot politikai eszközökkel kezelni, de sikertelenül, amit a közvélemény legnagyobb koalíciós kudarcának tekint. A Szövetségnek a továbbiakban újra kell gondolnia e kérdéskör egészét, annak minden politikai és szakmai következményével együtt. Függetlenül azonban attól, hogy a megoldások mely változatai kerülnek előtérbe, az máris nyilvánvaló, hogy az egyetem-vitában a román politikai elit szavahihetősége komoly csorbát szenvedett a romániai magyar társadalom szemében.¹²

b) Az egyetem ügyében a magyar kisebbség nemcsak a politika színterén szenvedett vereséget, hanem a nyilvánosság előtt is, a román médiának ugyanis – a politikai elit közreműködésével – sikerült az egész vitát nacionalista kampánnyá változtatnia. Így válhatott széles körben elfogadottá az a nézet, hogy az egyenlőség elve egyet jelent a tanuláshoz való jog elvontan értelmezett fogalmával, hogy az önálló állami magyar egyetem, sőt bármely önálló felsőoktatási struktúra a román államiságot veszélyezteti, ami

végső soron a szabad és méltányos versenyszellem elutasításával, a leplezett diszkriminációval, a kulturális identitásnak mint egy közösséget jelölő fogalomnak az elvetésével egyenértékű, ez pedig ellentmond mind a román alkotmánynak, mind az érvényes európai dokumentumoknak és demokratikus gyakorlatnak. További súlyos következménye az egyetemügyi körüli manipulációnak, hogy a kérdés valódi lényegéről áthelyeződött a vita a román nyelv védelmére, a magyarok román nyelvtudásának állítólagos elégtelenségére, a Székelyföld újbóli „problematizálására”. Mindez társadalmi feszültségeket szított és tartósított, ébren tartotta a magyarság, különösen a Székelyföld mint potenciális válsággóc képzetét, olyan reakciók és ellenreakciók sorát indította el, amelyek tovább mérgezik a román–magyar viszonyt. Az egyetem-vitának ezek a fejleményei mindennél jobban rávilágítottak a posztkommunista nemzetfogalom súlyos zavaraira és a többségi demokrácia korlátaira.

c) Azok a tekintélyes román értelmiségiek, akik határozottan kiálltak az önálló állami magyar egyetem gondolata mellett, nemcsak elvi támogatást nyújtottak az ügynek, hanem egyúttal cáfolták azokat a rosszhiszemű, hamis érveket is, amelyekre az egész manipuláció épült.

Mindent összevetve, az egyetem körüli vita rávilágított arra, hogy az elmúlt két és fél év során az RMDSZ kénytelen volt – vállalt politikai szerepéből eredően – számára szüntelenül előnytelen helyzetben folytatni a maga sokszor következtelen, olykor áttekinthetetlen alkuját a román politikai elitel. A választott nézőpont szerint egyaránt kijelenthető, hogy a Szövetség minden sikertelenségéért vezetőit terheli a felelősség – ezért, ahogy egyesek hangoztatják, ki kell cserélni az egész garnitúrát –, illetőleg hogy minden felelősség a román politikai elitre hárul. Akár egyik, akár másik oldalon keres bűnbakot, ez az ellentétes irányú, de azonos lényegű megítélés azért veszélyes, mert olyan politikai manicheizmust képvisel, amely az egyik oldalon voluntarizmushoz, a másikon defetizmushoz vezet. E rossz alternatívák helyett az RMDSZ-nek úgy kell újrafogalmaznia a politikai cselekvés céljait, megtalálnia kivitelezésük eszközeit, hogy ne legyen rabja sem annak az illúzióknak, hogy bármit elérhet (tehát mindent megpróbálhat), de ne is kényszerüljön állandóan arra hivatkozni, hogy nem tehetett többet.

E politikai cselekvés változatlan axiómája, hogy az RMDSZ a román politika színterén próbálja teljesíteni küldetését. Az eddigieknél nagyobb

mértékben kell azonban építenie kapcsolatait olyan európai pártokkal és szervezetekkel, amelyek visszaigazolják politikai követeléseinek jogosságát a román politikai elit felé. Ugyanezt várhatja a magyar kormánytól és politikai pártoktól is, azzal a kiegészítéssel, hogy irányukban legalább akkora erővel kell képviselnie a közvetítő szerepét is, s ezzel az egész román társadalom előtt nyilvánvalóvá kell tennie, hogy a magyar–magyar párbeszédnek nem egyszerűen a kisebbségi kérdés a tétje, hanem a magyar–román viszony alakulása, Románia európai integrációja.¹³

A politikai cselekvés két új iránya máris kezd körvonalazódni. Az első abban a törekvésben nyilvánul meg, amelyhez a regionális érdekű és önkormányzati politizálás markánsabban kapcsolódik Erdélyben (márpedig e történeti régió fejlődésében a romániai magyar társadalom közvetlenül is érdekelt), s amely a legmesszebbmenően tekintettel van arra, hogy a következő évezred elején új regionális dinamika fog kibontakoztatni az Európai Unió keleti határán. Ami a másik irányt illeti, a politikai struktúra megújításáról van szó, ennek szükségességéről és lehetőségeiről, arról a felismerésről, hogy a román pártrendszer s az egzisztenciálisan reátelepedett politikai osztály átalakítása (ennek első lépéseként a választási rendszer reformja s egy korszerűbb párttörvény elfogadása) egyre elodázhatatlanabb.

A KISEBBSÉGI TÁRSADALOM ÚJ STRATÉGIÁI ÉS A POLITIKA

Mínt hogy minden stratégia jövőképen alapul, a romániai magyar közgondolkodásnak is változnia, gazdagodnia kell, s meghaladnia azt a jövőképhiányos állapotot, amelyet az elit formalizált „kisebbségjogi” retorikája alakított ki s tett egyre ideologikusabbá. S mínt hogy a stratégiai gondolkodásnak csak egy része fordítható le a politika nyelvére, szükség van a politikai és a társadalmi stratégiák világosabb megkülönböztetésére.

A lehetséges alternatív stratégiák összefüggésében fölmerülő első fontos kérdés éppen a jövőképpel kapcsolatos. A jelenlegi kényszerpályás és döntő mértékben reaktív kisebbségi politizálás körülményei közepette nincs világos, eligazító válasz arra a kérdésre, hogy a romániai magyarság milyen határok között és milyen feltételek mellett hajlandó összekötni sorát a bizonytalan kimenetelű román demokrácia ügyével, és hogy mit kell

tennie annak érdekében, hogy törekvései ne legyenek e céllal ellentétesen kihasználhatók. Hogy mi lesz akkor, ha az ország demokratizálódását és euroatlanti integrációját biztosítani hivatott kísérletek zátonyra futnak, és Romániában nyugat- és demokráciaellenes erők jutnak – hosszabb-rövidebb ideig – hatalomra? Vagy mi lesz akkor, ha a romániai hatalom és politikai elit nem lesz képes szimbolikus értelemben véve integrálni az országot, és ennek következtében a regionális érdekek markánsan artikulálódnak, az ország pedig gazdaságilag destabilizálódik?¹⁴

A fenti elemzések alapján kérdéses, hogy az RMDSZ ez idő szerint való szerkezete és orientációja mellett alkalmas-e arra, hogy ezekkel a kérdésekkel szembenézzen, azokat konzekvenciáiban is végiggondolja, és stratégiai elképzeléseit a fölsejlő válaszokhoz igazítsa.

A romániai magyar kisebbségi társadalom szellemi megújulásának és a politikai zsákutcából való kijutásának a lehetőségeit latolgatva elkerülhetetlennek látszik következőképpen annak az elismerése, hogy alapvetően más stratégiára van szüksége a kisebbségi politikának és érdekképviselőnek, mint az attól gyökeresen eltérő prioritásokat fölmutató társadalomszervezésnek, és hogy a kettőhöz nagyon is különböző kompetenciák és szakértelem szükségesletnek.

A társadalomszervezésnek a politikai érdekképviselőtről való leválasztása megannyi pozícióhoz fűződő érdeket sértene ugyan, de jövőbe mutató előnyei volnának. Fölszabadítaná mindenekelőtt a politikai érdekképviselőt bonyolult feladatát ellátó politikusokat az alól, hogy az elszámoltatás pillanatában a társadalomszervezés elvégezetlen feladatait kérjék tőlük számon, és hogy a politikai viták tárgyszerűségét, a stratégiai opciók világos, egyértelmű végiggondolását a mindennapi teendők tegyék lehetetlenné. A politikai érdekképviselőnek, abban a bonyolult közegben, amelyben el kell látnia a feladatát, sajátos autonómiára, szabadságfokra van szüksége, a politikai játszmák íratlan szabályainak megfelelően. A politika célja végső soron egy jövőkép, egy politikai program megvalósítása, annak mikéntje pedig nagymértékben a környezet kiszámíthatatlan kihívásaitól, az azokra adott válaszoktól függ. S noha a kisebbségi társadalom sorsa hosszú távon egyértelműen a program valóra váltásának a függvénye, a közösség mindennapjai nem lehetnek kiszolgáltatva a politikai küzdelem alkukhelyzeteinek, az átmeneti sikertelenségeknek és a választási verseny által kikényszerített kompromisszumoknak, különösképp-

pen egy konszolidálatlan és befolyásos belső ellenségekkel viaskodó demokrácia esetében.

A társadalomszervezés feladataitól függetlenített kisebbségpolitikának nagyobb esélye van arra, hogy szembenézzen a romániai magyar kisebbség előtt tornyosuló sorskérdésekkel, anélkül hogy ez a kisebbségi társadalom politikai megosztását, az egység feláldozását jelentené szükségszerűen. Nagyobb szabadsággal gondolhatná végig például a sokak által sürgetett – radikálisabb – politikai alternatívák konzekvenciáit, és ennek alapján egyértelműbbé fogalmazhatná az alapvető opciókat, amelyeket minden körülmények között, minden fontosabb döntésnél figyelembe kell venni. Eldőlnéne például az az alapvető kérdés, hogy a román demokrácia konszolidálása olyan – reális – cél-e, amelynek minden további programot-stratégiát alá kell rendelni, vagy ellenkezőleg: léteznek ennél fontosabb szempontok, esetleg más alternatívák is. Ennek az opciónak az alapján el lehetne végezni továbbá a program felülbírálatát és annak hozzáigazítását a romániai adottságokhoz. A program célkitűzéseinek szakaszolása a rövid, közép- és hosszú távú prioritások világos elkülönítése révén elengedhetetlennek látszik ahhoz, hogy a kisebbségi társadalom fölszabaduljon a politikai küzdelem sikertelenségének és hiábavalóságának a nyomasztó érzése alól, valamint ahhoz, hogy a politikusok lélegzetvételhez juthassanak, és a reaktív politizálást fokozatosan fölcseréljék a stratégiai építkezéssel. Az ekképpen fölfogott szereppel megannyi fontos feladat és lehetőség járna együtt, olyanok, amelyekre gondolni sem lehet az RMDSZ ez idő szerinti szerkezete mellett. Amennyiben pedig alapvetően más alternatívák is szóba jönnének, akkor azokat minden konzekvenciájukban végig kell gondolni, és meg kell szerezni hozzájuk a szükséges tömegalapot.

A társadalomszervezési és politikai érdek-képviselési hatáskörök intézményes szétválasztása a romániai magyarság egy régi zsákutcájából, a politikai küzdelem Bukaresthez kötöttségének és a közösségi érdekek Erdély-centrikusságának a dilemmájából is mutathatná a kiutat. A politikai képviselőlet folytán eddig kivívott bukaresti pozíciókat, a fölhalmozott tapasztalatot és az országosnak mondható tekintélyt minden bizonnyal kár volna föladni. Épp ellenkezőleg, a társadalomszervezés feladataitól fölmentett politikai érdekképviselőlet egyik fontos célkitűzése kellene hogy legyen a mindenkori román kormánykoalícióban való részvétel – a vállalhatóság határain belül, természetesen, és életképes, előnyösebb alternatívák

adódtáig. Egy ilyen – szerencsés esetben folyamatos – részvétel biztosíthatná az államapparátuson belül azokat a pozíciókat, amelyeknek az elmúlt két és fél év tapasztalata alapján komoly szerepük volt abban, hogy a kisebbségi társadalom tagjainak egy fokkal könnyebb volt eligazodniuk és eredményeket elérniük a hivatalok barátságatlan világában. A politikai jelenlét igénybevételétől mentesített társadalomszervezés pedig megkötések nélkül összpontosíthatná a figyelmét a főként Erdélyben elvégzésre váró feladatokra.

Amennyiben a kisebbségi társadalom gondjai és várankozásai felől nézzük a hatáskörök javasolt szétválasztásának a kérdést, az előnyök még szembetűnőbbek. Véget lehetne vetni mindenekelőtt annak a totalitarizmus idejéből öröklött és máig munkáló beidegződésnek, hogy a kisebbségi társadalom várja, hogy felülről megszervezzék. Oly sűrűn hallani az RMDSZ tisztségviselői részéről az erre vonatkozó fogadkozásokat és a „civil társadalom” nevében fogalmazott nyilatkozatokat, hogy a kisebbségi társadalom egy jelentős részén eluralkodott már a minden kötelezettség alól fölmentő érzés, hogy újját sem kell mozdítania senkinek, az RMDSZ majd mindent megszervez.

A politikai képviselő felelősségétől tehermentesített társadalomszervezésnek az adott lehetőségekből kellene kiindulnia, és az általuk szabott határokon belül kellene a lehető legtöbbet teljesítenie. Nem hivatkozhatna a törvények fogyatékoságaira, és nem odázhatná el az elvégzendő teendőket azon a címen, hogy amíg el nem érjük a törvényes keretek érdekeink – pontosabban várankozásaink – szerint való alakulását, addig nem érdemes semmihez hozzáfekedni.

Az ekképpen felfogott társadalomszervezésre megannyi, többségükben közel tíz év óta halogatott-kerülgetett feladat felelőssége hárulna. Számba kellene venni mindenekelőtt a közösségi prioritásokat, és az azonosított legsürgősebb tennivalókra a megfelelően felkészült szakértők bevonásával kellene szert keríteni.

Tiszta vizet kellene önteni végre a pohárba a sokat vitatott autonómia-kérdéssel kapcsolatban. Megegyezésre kellene jutni arra nézvést, hogy az etnikai alapú autonómiának szakmai értelemben mi a tartalma, milyen intézményi kompromisszumokat kell magában foglalnia a létező település-földrajzi és egyéb – társadalomtudományilag vizsgálható – adottságok mellett, hogy milyen törvénykezésszerű, intézményes, pénzügyi vagy hu-

mán erőforrásokkal kapcsolatos feltételei és konzekvenciái vannak szorgalmazásának. E feltételek ismerete alapján egyszerűsödne a politikai érdekképviselő dolga, mivel egyértelműen különbséget lehetne tenni a rövid, közép-, illetve hosszú távú célok között, és áttekinthetőbb viszonyrendszerben lehetne keresni a továbbiakban a választ arra a bonyolult kérdésre, hogy miképpen célozható meg a tisztán politikai kompromisszum úgy, hogy az egyrészt ne jelentse az igény legitimitásának és a megoldás életképességének a megkérdőjelezését, másrészt pedig ne váljék az RMDSZ román megítélésének állandó és kizárólagos szempontjává.

Hasonló módszerrel kellene kilendíteni az önálló állami magyar egyetem ügyét is a kátyúból. Az erdélyihez hasonló körülmények között szerzett tapasztalatokkal fölverteztet külföldi szakértők bevonásával el kellene készíteni végre az intézmény legapróbb részletekig elmenő tervezetét. Ennek alapján kellene mérlegelni azután a kivitelezés esélyeit és feltételeit, a gyakorlatba ültetés alternatíváit és ütemtervét hozzáigazítván a megkerülhetetlen adottságokhoz, újragondolni a politikai stratégiát.

Mind az autonómia, mind az egyetem vonatkozásában nyilvánvaló, hogy a politikai kényszerpályán sodródó érdekképviselő a jelenlegi szerkezete mellett a kérdések ilyen szempontú kezelésére alkalmatlan, és hogy az ilyen irányú próbálkozások voltaképpen a szervezet érdekeivel tűnnek ellentéteseknek.

A politikai program társadalmi-szakértői alátámasztásán, illetve felülbírálásán túl a társadalomszervezésre sürgős feladatok várnának, akár a régiófejlesztésre, a kis- és középvállalkozások további megsegítésére, akár egy korszerű értelemben vett közösségnevelői („népnevelői”) program beindítására gondolunk – ez utóbbi az önmenedzselés szemléletének és módszereinek a meghonosodását eredményezné a romániai magyar kisebbségi társadalomban.

A régiófejlesztés tekintetében a legsürgősebb tennivalókat kellene számba venni mindenekelőtt. A leginkább segítségre szoruló térségek számára konkrét, megfelelően méretezett és kivitelezhető programokat kell kidolgozni, új pénzforrásokat felkutatni, a meglévőket átcsoportosítani. Ha az eredmények kezdetben szerények lesznek is, a társadalomszervezés ilyen értelmű prioritásváltása, a szimbolikus szféra fölcserélése a pragmatikussal fontos üzenet lehet a romániai magyar társadalom számára. A világosan fölismert feladatok, a precízen definiált tennivalók és az apró, de föl-

mutatható eredmények fokozatosan visszaadhatják a romániai magyarság életkedvét, amelyet a politikai küzdelem közel tízéves eredménytelensége igencsak próbára tett.

A kis- és középvállalkozások számbeli és teljesítményben megmutatózó megerősödése nélkülözhetetlennek látszik ahhoz, hogy a nagytőkéből kiszorított kisebbség elkerülje a perifériára való sodródást és a gazdasági eljelentéktelenedést. A menedzseri szemlélet meghonosodása pedig azt eredményezhetné, hogy a romániai magyarság pragmatikusabb fogalmakban fogja fel tulajdon helyzetét, gyakorlatiasabb célokat tűzzön ki maga elé, és realisabb programokat fogalmazzon meg a maga számára rövid, közép- és hosszú távon egyaránt. A megfelelően széles körben szervezett közösségnevelői program a piacgazdaság viszonyai közepette, valamint az etnikailag megosztott, feszültségektől terhes világban eligazodni és boldogulni képes falu- és kisközösség-menedzserekből, kulturális- és oktatási-intézmény-vezetőkől álló réteg megjelenését eredményezhetné, amely fokozatosan ama régi szemléletű értelmiségi elit helyébe lépne, amely szemmel láthatóan összetéveszti a dolgokról való beszélést, a szándéknyilatkozatokat az elvégzett munkával.

A politikai érdekképviselő és a társadalomszervezés szétválasztásának intézményes következményeit igen körültekintően kell mérlegelni. A politikai érdekképviselő tekintetében valószínűnek látszik, hogy – rövid és középtávon legalábbis – a néppárt jellegű formációnak nem nagyon vannak alternatívái. A társadalomszervezés tekintetében talán egy megfelelően méretezett, mégis reprezentatív testületre lenne szükség, amelyet a választott politikai képviselő nevezne ki meghatározott időre, és számoltatna el a mandátum lejártával. Mandátuma idején a társadalomszervezési testület teljes körű szabadsággal és felelősséggel intézhetné a kisebbségi társadalom sorsát, gazdálkodhatna annak rábízott erőforrásaival. A két testület közötti egyeztetés és koordináció mikéntjét szabályok rögzítenék.

Az adott körülmények között a politikai elit feladata lenne az érdekképviselői és a társadalomszervezési hatáskörök intézményes szétválasztását kezdeményezni. Hatalmában és módjában állna a folyamatot megtervezni és levezényelni. Amennyiben az önértelmei által foglyul ejtett RMDSZ erre alkalmatlannak bizonyul, a politikai legitimitás letéteményesére, magára a kisebbségi társadalomra hárul a feladat, hogy azt a rendelkezésére álló eszközökkel kikényszerítse. A társadalomszervezési hatáskörök kisajátítására

alulról jövő, megfelelő módon összehangolt civil társadalmi kezdeményezés útján is sor kerülhet.

Ahhoz, hogy a romániai magyar közösség kikeveredjék a szimbolikus egzisztencia zsákutcájából, és hagyományaihoz méltó módon vegye kézbe sorsának intézését, elkerülhetetlennek látszik az „állampárti” modell föladata.

ARCCAL A JÖVŐ FELÉ

A fentiekből következik, hogy a romániai magyar társadalomnak nemcsak módosítania kell jövőképét és stratégiáját, hanem nyitottabban, dinamikusabban kell szemlélnie mind önmagát, mind pedig a román társadalomhoz, illetőleg az anyaországhoz fűződő viszonyát.

1. Saját identitástudatában jussanak nagyobb szerephez az önértékelés és önreflexió tényfeltáró, kritikai, építő mozzanatai: a múlt értékeinek ritualizált ápolása helyett kapjon nagyobb teret a jövő értékeinek ápolása; az akadályok és kudarcok kényszeres ismételtetése, a „mások a hibásak” filozófiája helyett érvényesüljön a megnyílt lehetőségek, a kihasználható esélyek, a „csak rajtunk múlik” szemlélete; az önelégültség és önimádat könnyelmű elégedettsége helyett nyilvánuljon meg az igazi szakmai, emberi, erkölcsi versenyképesség s az ehhez nélkülözhetetlen önkritikai érzék; mind szélesebb körben bizonyosodjék be a tétel, hogy számítunk az anyaország támogatására, de elsősorban önerőnkre támaszkodunk; váljék jelszóból mindennapos társadalmi gyakorlattá, hogy minden alkalmat megragadunk a többségi nemzet fiaival/intézményeivel való korrekt együttműködésre.

Ha úgy tekintjük, hogy középtávon a következő évtizedekben Románia jövője egészében az 1989 utáni politikai pályán halad, akkor a romániai magyar társadalomnak tudatosítania kell magában, hogy a saját jövőjét döntően befolyásoló három tényező: *a)* a gazdasági paraméterek s ezek függvényében a jövedelmek és az életszínvonal alakulása, hiszen vagy az elszegényedés meg az elvándorlási kedv növekszik, vagy a növekvő jólét lehetőségével együtt járó stabilitás¹⁵ *b)* a képzettség, a tudás, a kezdeményezőkézség növekvő szerepe a szabad verseny követelményei szerint alakuló társadalomban, ami azt jelenti, hogy egyre több múlik azon,

menyire sikeres nemcsak az elitképzés, hanem általában véve minden szakmai teljesítmény; c) a civil társadalom képessége, hogy életképes helyi közösségeket teremtsen, amelyek alkotó, jövőorientált módon cselekszenek és cselekedtetnek.

2. A román társadalomnak ideje elgondolkodnia azon, hogy politikusainak többsége – és az általuk befolyásolt sajtó – a magyarokkal kapcsolatban tíz éve megállás nélkül két olyan tételt hangoztat, amely egyformán hamis. Az egyik úgy szól, hogy a magyarok minden követelése (nyelvhasználat, egyetem, autonómia) állandó veszélyforrás, ezért útját kell állni. A másik nézet szerint viszont a magyar kisebbségnek nincs is oka újabb követeléseket megfogalmazni, mivel eddig megszerzett jogai bőven elegendők. Jeles román politikai elemzők, értelmiségiek évek óta rámutatnak arra, hogy ezek nem a realitásban gyökerező tények, hanem a hatalmi érdekérvényesítés eszközei, ennek megfelelően társadalmi feszültség generálása és tartósítása, bizonyos esetekben az asszimiláció vagy az emigrálás feltételeinek megteremtése a céljuk.¹⁶ Másfelől ennek az állapotnak nem az a fő következménye, hogy a magyarok körében fokozódik az elégedetlenség és a frusztráció, hanem az, hogy a román társadalomban megszilárdulnak az autoriter gondolkodási minták és reflexek, ami saját magára nézve ártalmas. Az adott történelmi viszonyok közepette a többség csak nyerhet azzal, ha rendezi és folyamatosan ápolja viszonyát a magyar kisebbséggel és Magyarországgal. Magától értetődik, hogy a folyamat kétoldalú, a magyar kisebbségnek is éreztetnie kell, hogy tiszteli az országot, megbecsüli a többségi nemzetet, amely védelmezi és garantálja állampolgári, közösségi jogait.

A magyar kisebbség iránti többségi viszonyulás egy további vonatkozásban is kiigazításra szorul. A politikai integráció mellett, amelynek eszköze az RMDSZ, a romániai magyar kisebbség társadalmi integrációra is törekszik: állampolgári jogait, szakmai érdekeit és ambícióit az egyenlőség és a méltányosság körülményei, a minden diszkriminációtól mentes verseny feltételei között kívánja gyakorolni. Jogos elvárás, hogy a román társadalom ezeket a feltételeket politikai konjunktúráktól függetlenül biztosítsa, azok ugyanis nem rendelhetők alá a pártok közötti viszony alakulásának, mivel az alkotmány előírásaiból fakadnak, céljuk pedig a társadalmi összhang és stabilitás, a többségi és a kisebbségi kultúra találkozási pontja, értékeik/intézményeik kölcsönös megismerése és párbeszéde. Ahogyan a ma-

gyar közösségnek tudatosabban kell a jövőben különbséget tennie a politikai cselekvés és a társadalomépítés feladatai között, ugyanúgy a román társadalomnak is fel kell mérnie, hogy ez külön kérdéskör, amelynek le kell rakni az elvi alapjait, kidolgozni stratégiáját, megtalálni az eszköztárát. Sürgető szükség lenne például olyan kisebbségkutató intézet felállítására, amelynek kifejezetten ez volna a feladata. Csakis ez a megközelítés segíthet feloldani azt az ellentétet, hogy a román közgondolkodás a kérdést megoldottnak tekinti azáltal, hogy a magyar kisebbségnek van politikai képviselete, sőt az részt vesz a végrehajtó hatalomban is, miközben a magyar közgondolkodás ezt csupán a társadalmi lét egyik, korántsem elégséges aspektusának tekinti.¹⁷

3. A magyar közvéleménynek, az anyaország állampolgárainak két rossz beidegződés terjedésétől kell óvakodniuk. Attól a hittől, hogy a közel száz éve megrajzolt politikai határok végzetesen leválasztották az utódállamok magyarságát, illetőleg attól a gondolattól, hogy épp ellenkezőleg, minden ugyanúgy van, mint régen. El kell fogadniuk, hogy új közösségi kapcsolatrendszer van kialakulóban, amelyben – paradox módon – épp az szolgálja a határon túli magyar közösségek hosszú távú fennmaradását, megmaradásukat a magyar kulturális nemzet részeként, hogy politikai önszerveződésükben és stratégiai opcióik tekintetében eltávolodnak az anyaországtól s közösségként önálló fejlődési pályára lépnek. E tekintetben a magyar kulturális nemzet „működése”, a magyar–magyar kapcsolatok modellszerűvé válhatnak az egész közép-kelet-európai térségben, amelyben majdnem minden nemzetnek vannak határon túli kisebbségei, ennél fogva szembe kell néznie azzal, hogy a helyzet méltányos rendezése csakis kölcsönösen elfogadható modellek alapján mehet végbe.

Kolozsvár, 1999. március–április

Ui.: Mivel a tanulmány megtervezése és kidolgozása megelőzte a koszovói válság újabb fejleményeit, ezek tanulságait és következményeit figyelmen kívül hagytuk.

[Megjelent: *Magyar Kisebbség*, 1999/2.]

JEGYZETEK

- ¹ Jegyzetek nélkül megjelent: Bakk Miklós – Székely István – Toró T. Tibor (szerk.): *Útközben. Pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról*. Csíkszereda, 1999, Pro Print.
- ² Vö. Berevoescu, Ionica – Chiribucă, Dan – Comsa, Mircea Ioan – Grigorescu, Narcisa – Aldea Lăzăroiu, Andra – Lăzăroiu, Sebastian – Pană, Marilena – Pop, Lucian – Stănculescu, Sofia Manuela: Fetele schimbării. Români si provocările tranzitiei. *Nemira*, 1999, 9–27. p.
- ³ I. m. 249–257. p.
- ⁴ Gabriel Andreescu egyik tanulmányában arra hívja föl a figyelmet, hogy az ország délkelet-európai beágyazottságából fakadóan és annak következtében, hogy a térségben számottevő az ortodoxia befolyása, elhúzódó gazdasági és belpolitikai válság esetén számolni kell egy Belgrád–Bukarest–Kijev–Moszkva ortodox-nacionalista folyosó létrejöttével is, amely az orosz érdekövezet Délkelet-Európára való kiterjesztését jelentené. Andreescu, Gabriel: Relatii internationale si ortodoxie în Estul si Sud-Estul Europei. *Studii Internationale*, 1998. 4. 3–33. p.
- ⁵ Vö. Dăianu, Daniel: Mersul transformării. *Revista de cercetări sociale*, 1996. 4. 19–45. p.
- ⁶ Ezzel a kérdéssel kapcsolatban Cristian Preda egyik, Románia 1991-es alkotmányát a politikai filozófia szemszögéből elemző tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy az alkotmány megannyi fogalmi és nyelvi következetlensége és tisztázatlansága folytán – mint amilyenek például az állam és a haza fogalmainak az összemosása, a jogállamiság feltételrendszerével összeegyeztethetetlen módon definiált totális állam, inkonzisztenciák az egyén és a közösség fogalmainak a használatában, az állami, nyilvános és magánszférák gyakori összemosása – tartanunk kell attól, hogy Romániában az állampolgárok mindennapjainak a demokratizálódása az érvényben levő alkotmány alapján nem tekinthető minden kétség fölött biztosítottnak. Preda, Cristian: Ce e România? Filozofia politică a Constitutiei de la 1991. Modernitatea politică si românismul. *Nemira*, 1998, 176–200. p. Lásd még ehhez a Stelian Tănăséval készült két interjút: Palade, Rodica: Răul, ca si binele, se manifestă în conditii concrete. 22, 1998. január 20–26. és Mărculescu, Raluca: În Europa de Est democratia nu este un proces ireversibil. 22, 1999. március 2–8.
- ⁷ Vö. Andreescu, Gabriel: Recomandarea 1201 si o retea de stabilitate/securitate în Europa centrală si de Est. *Studii internationale*, 1997. 3. 50–63. p.
- ⁸ Az RMDSZ ügyvezető elnöksége által kezdeményezett, 1994. május 13–15. között lezajlott tusnádfürdői tanácskozás, amely a Romániai Emberi Jogokat Védő Egyesület–Román Helsinki Bizottság képviselői és RMDSZ-szakértők közötti

véleménycserére kínált alkalmat két jelentős RMDSZ-dokumentummal – a Romániai Magyar Demokrata Szövetség memoranduma Románia felvételéről az Európa Tanácsba, valamint a Törvény(tervezet) a nemzeti kisebbségekről és autonóm közösségekről – kapcsolatban, sajnálatos módon érdemi visszhang és méltó folytatás nélkül maradt. Az ezzel kapcsolatos összeállítást lásd a *Magyar Kisebbség*, 1997/1–2. számában.

- ⁹ Vö. Andreescu, Gabriel: Cum poate fi creată o granită-punte? 22, 1999. március 9–15. A két ország közötti fáziseltolódásból fakadó bonyodalmakat elemzi továbbá Weber, Renate: Relatiile româno–ungare în cadrul juridic al acordurilor de la Schengen. *Studii internationale*, 1998. 4. 33–45. p.
- ¹⁰ A román–magyar alapszerződéssel kapcsolatos sajtó- és szakmai viták világossá tették – még jóval az alapszerződés aláírása előtt –, hogy mennyire törékeny az az egyensúly, amelyet a magyar külpolitika a jószomszédság, a határon túli magyarság érdekeinek a védelme és az európai integráció hármasságának célja, a külpolitika három iránya között fenn tud tartani. A kérdés román–magyar vonatkozásairól lásd Tamás Gáspár Miklós: Őszintén Erdélyről. *Szabadság*, 1996. szeptember 21., valamint Stan, Valentin: Tratatul româno–ungar și problematica drepturilor colective. *Altera*, 1996. 3. 53–62. p.
- ¹¹ Ebben kétségtelen szerepet játszott az is, hogy az RMDSZ-nek sikerült a romániai magyar társadalom intézményeinek – iskoláinak, egyesületeinek, médiájának – jelentős részét olyan szervezeti hálózatba összekapcsolnia, amely az „oszlopodott társadalmakra” (például Belgiumra, Hollandiára) jellemző, s amely szubkulturális integrációként képes stabilizálni az elitek helyzetét. Vö. Lijphart, Arend: *The Politics of accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley, 1968, University of California Press, valamint Enyedi Zsolt: *Politika a kereszt jegyében*. Budapest, 1998, Osiris Kiadó.
- ¹² Lásd erről Zsigmond Csilla: A Petőfi–Schiller Egyetem megjelenítése az országos román sajtóban. *Magyar Kisebbség*, 1999. 1. 281–295. p.
- ¹³ Ennek a kérdésnek fontos vonatkozásait járja körül Vogel Sándor Az euroatlanti integráció és a román Közép-Európa-felfogás című írása: *Magyar Kisebbség*, 1999/1. 76–89. p.
- ¹⁴ A szimbolikus dezintegrációnak arra a lehetséges változatára gondolunk itt, amellyel kapcsolatban Adrian Severin a következőkre hívta fel a figyelmet: „A politikai elit hiába erőlteti az egységes állam fogalmát, ha az nem támaszkodik szilárdan a nép érzéseire, érdekeire és meggyőződéseire, melyeket a gazdasági, társadalmi és kulturális valóság határoz meg. Úgy tűnik, hogy Románia poszt-totalitárius kormányai nemzeti egységüket annyira szilárdan elnyert adottságnak tekintik, hogy nem veszik számításba az ország különböző történelmi tartományaiban élő román közösségek eltérő fejlődését. Ezért hiányzik egy igazi nemzetpolitika, amelynek célja a román nemzet szerves összhangjának a megteremtése,

az egységes jelleg adott úton való biztosítása, mindenfajta sovinizmus elutasítása és az európai euroatlanti sors felé való nyitás feltételei közepette. Ha a román állam sürgősen nem fogad el egy ilyen politikát – amelynek helyi önrendelkezési és közigazgatási intézkedéseket is magában kell foglalnia –, nem az idegenek vagy a nemzeti kisebbségek, hanem maguk a románok fogják újra felvetni nemzeti egységük kérdését, s ezt nem azért teszik, mert rossz hazafiak, hanem mert rosszul kormányozottak.” Severin, Adrian: Erdély, a Pó-menti Köztársaság román változata? *Szabadság*, 1998. augusztus 25. A szöveg eredeti változata a *Ziua*, 1998. augusztus 18-i számában jelent meg.

¹⁵ A romániai magyarság főbb demográfiai jellemzői aggasztó tendenciákat mutatnak. Vö. Varga E. Árpád: Erdély magyar népessége 1870–1995 között. *Magyar Kisebbség*, 1998/3–4. 331–409. p., valamint Muresan, Cornelia: *Evolutia demografică a României. Tendințe vechi, schimbări recente, perspective (1870–2030)*. Clujana, 1999, Presa Universitară, 93–101. p.

¹⁶ Lásd például Andreescu, Gabriel: Un comunicat al MAE sau cum se face Adevărul in politica externă a României. 22, 1999. március 16–22.

¹⁷ A romániai magyarság kettős integrációjának normatív, politikai-filozófiai megalapozását az Alexis Heraclides által konszokrált „elkülönülő társadalmak” (más szövegkörnyezetekben: párhuzamos társadalmak) fogalmának a segítségével lehet elgondolni a legközvetlenebbül. Vö. Heraclides, Alexis: *The Self-Determination of Minorities in International Politics*. Frank, Cass, 1991. A politikai nemzet és a nemzeti kisebbségek viszonyának az újragondolásához, az együttélés új intézményes alapokra való helyezéséhez további szempontokat kínál Kymlicka, Will: *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford, 1995, Clarendon Press, valamint Tamir, Yael: *Liberal Nationalism*. Princeton, 1993, Princeton University Press.